

ב"ה

עוֹמֵק הַפֶּשֶׁט עיונים ברצ"י

פ' וישב

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ט"ז

להערות, הארות ו'הקדשות'
ולהצטרפות לרשימת התפוצה
אנא לפנות לדוא"ל
rizs@neto.bezeqint.net

או לטלפון

08-6882799 / 050-4125205

© כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

א

"ויבוא שכמה" (לז, יד), ופירש רש"י: "מקום מוכן לפורעניות, שם קלקלו השבטים וכו'" - מה בא רש"י לחדש בזה ש"שם קלקלו השבטים", ולמה הקדים מאורע זה שלא כסדר הדורות / לפי מדרשי חז"ל יוסף נמכר בשכם, אבל בדרך הפשט המכירה היתה בדותן / רש"י בא לחדש שבשכם היתה ההכנה למכירה

ב

"ויבוא שכמה - מקום מוכן לפורעניות: שם קלקלו השבטים, שם ענו את דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד" (רש"י לז, יד) - מה הוקשה לרש"י בפשט הכתוב? / הטעם שלא הביא רש"י פורענות רביעית שהיתה בשכם, ולאידך, לא הזכיר שהיו בשכם גם מאורעות טובים / כוונת רש"י אינה ששכם היא בעצם מקום שלילי, אלא שהיא "מקום מוכן לפורענות" עבור יוסף דוקא (ובאופן משולש)

ג

את מה שביקשה תמר מיהודה: "חותמך ופתילך" (לח, יח) מפרש רש"י: "טבעת שאתה חותם בה, ושמלתך שאתה מתכסה בה" / לכאורה, מובן שהטבעת נקראת על שם החותם שבה, אבל למה תיקרא השמלה בשם "פתיל"? / בדרך הפשט אין הכוונה כאן לפתילי הציצית, אלא "פתילך" מלשון "צמיד פתיל" - ענין של חיבור

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הֲלוֹא אָחִיךָ רָעִים
בְּשִׁכְמְךָ לָכֶּה וְאַשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְנִי.
וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ נָא רָאֵה אֶת שְׁלוֹם אָחִיךָ וְאֶת שְׁלוֹם
הַצֵּאֵן וְהַשְׁבִּנִי דָבָר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֲבֻרֹן וַיָּבֹא
שָׁכְמָה" (לז, יג-יד)

-רש"י-

ויבוא שכמה - מקום מוכן לפורעניות:
שם קלקלו השבטים, שם ענו את דינה,
שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר 'וילך
רחבעם שכמה':

יש לעיין בכוונת רש"י שכתב בלשון סתומה "שם קלקלו השבטים" - ולא פירש:
מה היא ה"קלקלה"?

והנה, מקור דברי רש"י הוא במדרש תנחומא¹, וכן הוא בגמרא², ושם איתא: "מקום
מזומן לפורעניות - בשכם ענו את דינה, בשכם מכרו (אחיו) את יוסף, בשכם נחלקה
מלכות בית דוד";

1. פרשתנו ב.

2. סנהדרין קב, א.

ומעתה מתחזק הקושי בלשון רש"י, למה לא העתיק לשון חז"ל המפורש: "בשכם מכרו אחיו את יוסף", ובמקום זה נקט בלשון כללית: "קלקלו השבטים" ותו לא.

[והרי הלשון "קלקלו" מתאים גם בענינים שאינם חמורים כל כך, וכפי שמצינו ברש"י³ לגבי מעשה ראובן⁴ - "אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור"; אמנם מכירת יוסף היא הרי ענין חמור, ובלשון הכתוב⁵ נקרא "פשע אחיך"]

"שם קלקלו השבטים" – פשיטא!

עוד יש לדקדק בזה שפתח רש"י ואמר "מקום מוכן לפורעניות", והביא כפורענות ראשונה את זה ש"שם קלקלו השבטים":

לכאורה, כוונתו היא לחדש שמקום זה (שכם) "מוכן לפורעניות" מאז ומקדם, והיינו, שלא רק המאורע הנוכחי המפורש בכתוב כאן היה באותו מקום (שבזה אין חידוש), אלא גם מאורעות נוספים הכתובים במקומות אחרים;

ואם כן, היה צריך להקדים את המאורעות האחרים שהיו באותו מקום, שבגללם הוא נחשב "מוכן לפורעניות" (ורק אחר כך יסיים בהמאורע הנוכחי)!

ובשלמא בתנחומא ובגמרא מפרטים את שלושת המאורעות שהיו במקום זה לפי סדר הזמנים: מתחילה "עינו את דינה", לאחר מכן "מכרו את יוסף", ולאחר כמה דורות "נחלקה מלכות בית דוד";

אך רש"י משנה מלשון חז"ל, והביא את המאורעות שלא לפי סדרם, אלא הקדים את זה ש"שם קלקלו השבטים" (אף שעינוי דינה היה קודם) כאילו זה הוא עיקר החידוש בדבריו, וצריך ביאור.

3. וישלח לה, כג.

4. שאינו חמור כ"כ, עד שרש"י כותב "שלא חטא ראובן" (וישלח לה, כב).

5. ויחי נ, יז.

"דוֹתָן" – כפשוטו

ויש לומר:

לפי רש"י (בפירושו על התורה), אכן יש חידוש בזה ש"שם (בשכם) קלקלו השבטים", כי בדרך הפשט מכירת יוסף לא היתה בשכם אלא במקום אחר.

וביאור הענין:

הנה לאחר שבא יוסף לשכם - "ויבוא שכמה", ולא מצא שם את אחיו, פגש ב"איש" ואמר לו "את אחי אנכי מבקש, הגידה נא לי איפה הם רועים"⁶, והשיב לו ה"איש": "נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דוֹתָינָה"; ואכן כך הוה: "וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדוֹתָן"⁷. ונמצא איפוא שמכירת יוסף היתה (לא בשכם, אלא) בדוֹתָן.

ומה שאמרו חז"ל ש"בשכם מכרו את יוסף" הוא לפי דרך המדרש, שדרשו את "דוֹתָן" שלא כפשוטו, ופירשו שלא היתה שם נסיעה והליכה למקום אחר ששמו דוֹתָן, אלא "דוֹתָן" הוא כינוי ל"דתות ודינין" שנתיעצו בהם מתוך שנאה ליוסף, וכמו שכתב רש"י בפירושו על הש"ס⁸: "משכם גנבוהו, כדכתיב 'ויבוא שכמה' ושם היו רועין; ודוֹתָן אינה מקום. והאי דכתיב 'ויאמר האיש נסעו מזה כו', כך אמר לו: אתה אומר 'את אחי אנכי מבקש' - נסעו מן האחוה הזאת ואין מחזיקין עצמן כאחים לך, כי שמעתי אומרים נלכה ונבקש דתות ודינין היאך להמיתו אם יבוא אצלנו";

אך רש"י בפירושו על התורה, למד שבדרך הפשט "דוֹתָן" הוא שם של מקום - שהביא את הדרשה האמורה, וסיים: "ולפי פשוטו שם מקום הוא, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו"⁹.

6. לז, טז.

7. לז, יז.

8. סוטה יג, ב.

9. וראה דברי דוד על רש"י, שכוונת רש"י בזה שמסיים "ואין מקרא יוצא מידי פשוטו", היא שאפילו אם נפרש את "דוֹתָן" לפי דרשת חז"ל, עדיין מוכרחים אנו לומר שהכוונה היא גם לשם של מקום כפשוטו.

ולכן אין רש"י יכול לומר שבשכם "מכרו אחיו את יוסף" (כלשון חז"ל), שהרי לפי "פשוטו של מקרא" היתה המכירה במקום אחר ששמו דותן.

[בגור אריה¹⁰ כתב, שאף לפי הפשט ש"דותן" הוא שם מקום, מכל מקום נחשב שהמכירה היתה בשכם, כי שכם הוא הכרך העיקרי ודותן אינו אלא כפר הסמוך אליו ונחשב טפל לשכם.

אך לפי "פשוטו של מקרא" לא מסתבר ששכם עצמה נחשבת "מוכן לפורעניות" רק מצד מה שאירע בכפר סמוך, ובפרט שהכתוב מדגיש את זה שהשבטים יצאו משכם - "נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דותינה" - והיינו¹¹ שהמכירה היתה במקום אחר שאינו נחשב חלק משכם¹²].

שם אידע ה"קלקול"

אמנם מעתה, שהמכירה של יוסף היתה בדותן כי השבטים כבר יצאו משכם, יש קושי לשון הכתוב שמסיים הפסוק בהדגשה "ויבוא שכמה"¹³:

לכאורה, אין תוכן מיוחד בזה שיוסף בא לשכם, שהרי אחיו כבר לא היו שם והוצרך איפוא להמשיך וללכת לדותן; אם כן, כל זה שיוסף היה בשכם אינו אלא שעבר שם בדרך הילוכו, ומדוע איפוא הכתוב מדגיש ביאה זו כענין בפני עצמו?

[וגם אם הכתוב רוצה לספר שיוסף עבר בעיר שכם, היה צריך להכליל את זה בהמשך הסיפור ולא כענין בפני עצמו. וראה גם באר בשדה כאן, שהיה הכתוב צריך לומר: "וישלחו מעמק חברון, וימצאהו איש והנה תועה בשדה שכם"].

10. לז, יז. וכן הוא ברש"י סנהדרין שם.

11. וראה גם רא"ם לז, יז ובתורה שלימה עה"פ אות קח.

12. ולהעיר עוד שגם בפירוש רש"י על הנ"ך (יהושע כד, לב) כתב ש"משכם גבוהו". אך כבר נתבאר בכמה מקומות (ראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 87 בשולי הגליון) שפירוש רש"י על הנ"ך אינו מדייק כל כך שיהיה לפי "פשוטו של מקרא" ממש כמו שהוא בפירושו על התורה.

13. וראה גם לקמן סימן ב.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

ועל זה הוא שמבאר רש"י ומחדש - "מקום מוכן לפורעניות, שם קלקלו השבטים וכו'":

בואו של יוסף לשכם אינו פרט צדדי בסיפור של מכירת יוסף, אלא הוא ענין עיקרי בפני עצמו - כי זהו המקום שבו התחילה הפורענות שלו, משום ש"שם קלקלו השבטים";

אמנם המכירה עצמה היתה רק בדותן, אבל ה"קלקול" של השבטים התחיל בעת היותם בשכם, ששם הם התחילו לחשוב ולהכין את הענין¹⁴.

וזהו איפוא שמדייק רש"י וכותב "שם קלקלו השבטים" - לשון "קלקלה" בלבד - כי בשכם לא היתה המכירה עצמה, אלא רק ה"קלקול" שקדם לה. ודו"ק.

(חלק טו - וישב ג)

14. וראה גם בדברי הט"ז בפירושו דברי דוד כאן: "ואף על גב דהקלקול נעשה בדותן, מכל מקום, העצה על זה היתה בשכם".

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הֲלוֹא אָחִיד רָעִים
בְּשַׁכְּמְךָ לָכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְנִי.
וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ נָא רָאֵה אֶת שְׁלוֹם אָחִיד וְאֶת שְׁלוֹם
הַצֵּאן וְהַשְׁבִּנִי דָבָר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֲבֹרֹן וַיָּבֹא
שַׁכְמָה" (לז, יג-יד)

-רש"י-

ויבוא שכמה - מקום מוכן לפורעניות:
שם קלקלו השבטים, שם ענו את דינה,
שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר 'וילך
רחבעם שכמה':

לכאורה, הכתוב כפשוטו מובן היטב - שיוסף בא אל העיר שכם; ומה הוקשה
איפוא לרש"י שלכן הוצרך לחדש ששכם הוא "מקום מוכן לפורעניות", ולהרחיק עד
חלוקת מלכות בית דוד שאירעה מאות שנים לאחר מכן?

"ויבוא ש[כ]מ(ה)"

בכמה מפרשים¹⁵ פירשו שתיבת "שכמה" נראית מיותרת:

15. רא"ם. גור אריה. ועוד.

העיר שכם נזכרת כבר בפסוקים הקודמים - "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם. ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם, לכה ואשלחך אליהם וגו'"; ומעתה, כאשר הכתוב מספר על הליכתו של יוסף למקום שאליו שלחו אביו, היה לו לקצר ולומר "ויבוא שָׁמָּה" - ולמה הוצרך לחזור ולפרש את שם העיר?

ומיתור זה למדים שיש כאן כוונה מיוחדת להדגיש את היותו של המקום "מוכן לפורעניות".

[ובלבוש פירש, שהיתור הוא האות ה' שבסוף תיבת "שכמה" - שדי היה לומר "ויבוא שכם", והאות ה"א שבסוף התיבה לכאורה מיותרת; ולכן למד רש"י ש"פירוש הה"א הזאת היא כמו ה"א הידיעה" - "שכם הידוע המוכן לפורענות"¹⁶].

אמנם כד דייקת, הרי בדרך הפשט לכאורה אין בזה קושי, כי כן הוא סגנון המקרא בכמה מקומות - לפרש בביור שם המקום עוד הפעם, ודוגמא בולטת בפרשתנו גופא¹⁷:

"ויקח אדוני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסוהר, מקום אשר אסירי המלך אסורים, ויהי שם בבית הסוהר .. ויתן שר בית הסוהר ביד יוסף את כל האסירים אשר בבית הסוהר" - שאין הכתוב מקצר ואומר "ויהי שם .. את כל האסירים אשר שם", אלא חוזר ומפרש את שם המקום ("בית הסוהר") שוב ושוב.

ומשמע איפוא שזהו סגנון המקרא, לחזור ולפרש את שם המקום (גם כשמובן הוא מאליו), ואם כן גם בעניננו אין קושי בזה שחזר הכתוב ופירש את שם העיר שכם (וכן הוא בתוספת האות ה"א שבתיבת "שכמה", שכן סגנון הכתוב במקומות רבים ואין בכך קושי בדרך הפשט).

עוד יש שפירשו¹⁸, שהלימוד "מקום מוכן לפורעניות" מקורו (לא ביתור של "שכמה", אלא) בעצם התיבה שיש בה משמעות שלילית:

16. לשון הרא"ם.

17. לט, כ-כב.

18. מהרא"י - הובא בצדה לדרך. וכעין זה בפירוש הרע"ב.

בפירושו רש"י לפרשת ויחי¹⁹ כתב ש"שכם הוא לשון חֶלֶק" (ומביא כמה ראיות לדבר) - וענין של חלוקה הוא ענין בלתי רצוי, וכמו "חלק לבם עתה יאשמו"²⁰, וכיון ש"כל חלוקה מוכן לפורעניות" מובן ששכם הוא מקום שלילי.

אמנם דוחק להעמיס כן בסתימת לשון רש"י כאן, שלא רמז כלל לזה ש"שכם" הוא מלשון חלוקה, ועוד זאת שבכלל אין דרכו של רש"י לתת טעם ומשמעות לשמות המקומות הנזכרים במקרא (מלבד כשיש הכרח מיוחד).

ל טוב – ולמוטב

והנה, בעצם דברי רש"י ששכם היא "מקום מוכן לפורעניות" - צריך ביאור:

מצינו שהיו בשכם גם ענינים טובים, וכמו שלמדנו בפירושו בפרשת לך לך²¹ שהתגלות הראשונה של הקב"ה לאברהם בארץ ישראל היה כשהגיע ל"מקום שכם", ושם זכה אברהם ל"בשורת הזרע" ו"בשורת ארץ ישראל"²²;

ויתירה מזו, שבימי יהושע היה בשכם מעמד מיוחד של כריתת ברית על קיום התורה והמצוות²³.

ומעתה, מהו שקובעים את שכם ל"מקום מוכן לפורעניות" דוקא?

19. מח, כב.

20. יהושע י, ב.

21. יב, ו-ז.

22. רש"י שם.

23. יהושע כד, א ואילך. וראה שם ח, ל ואילך.

ולאידך - אם אכן נחוץ להדגיש את השלילה שבשכם, היה צריך להוסיף עוד פורענות שקרתה בשכם בימי השופטים: "וילך אבימלך בן ירובעל שכמה.. ויהרוג את אחיו וגו'"²⁴, ורש"י לא הביאה.

"מוכן לפורעניות" – של יוסף

ויש לבאר:

כשרש"י אומר ששכם היא "מקום מוכן לפורעניות" אין כוונתו ל"פורעניות" בכלל - שאם כן, היה מביא עוד פורענות שאירעה במקום זה, כאמור;

אלא, כוונתו היא בשייכות ליוסף ולמכירתו דוקא, ששכם היא "מקום מוכן לפורעניות" של יוסף.

והענין בזה:²⁵

בדרך הפשט, מכירת יוסף לא היתה בשכם אלא בדותן - וכמו שממשיך הכתוב שיוסף לא מצא את אחיו בשכם והלך לדותן: "וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדותן"²⁶, ושם מכרוהו.

אמנם לפי זה מתעוררת קושיא על לשון הכתוב שמסיים הפסוק בהדגשה "ויבוא שכמה":

לכאורה, אין תוכן מיוחד בזה שיוסף בא לשכם, שהרי אחיו כבר לא היו שם והוצרך איפוא להמשיך וללכת לדותן; אם כן, כל זה שיוסף היה בשכם אינו אלא שעבר שם בדרך הילוכו לדותן, ומדוע איפוא הכתוב מדגיש ביאה זו כענין בפני עצמו?

24. שופטים ט, א ואילך.

25. בהבא לקמן - ראה בארוכה לעיל סימן א.

26. לז, יז.

ועל זה הוא שמבאר רש"י ומחדש - "מקום מוכן לפורעניות, שם קלקלו השבטים וכו'":

בואו של יוסף לשכם אינו פרט צדדי בסיפור של מכירת יוסף, אלא הוא ענין עיקרי בפני עצמו - כי זהו המקום שבו התחילה הפורענות שלו, משום ש"שם קלקלו השבטים";

אמנם המכירה עצמה היתה רק בדותן, אבל ה"קלקול" של השבטים התחיל בעת היותם בשכם, ששם הם התחילו לחשוב ולהכין את הפורענות כו' (וכן כתב ב'דברי דוד' על רש"י כאן: "ואף על גב דהקלקול נעשה בדותן, מכל מקום, העצה על זה היתה בשכם").

מלקות משולשת, מקום משולש

והנה, בתחילת הפרשה²⁷ פירש רש"י שה"פורענות" של יוסף היתה משולשת: יוסף דיבר רעה על אחיו בשלושה פרטים - "א" שהיו אוכלין אבר מן החי, (ב) ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, (ג) וחשודים על העריות"; "ובשלושתן לקה" (כמו שמפרט רש"י שם).

ומעתה יש לומר, שלכן פירט רש"י שלושה מאורעות שליליים שהיו בשכם, שהם כנגד שלושת הפרטים במעשה יוסף:

יוסף סיפר על אחיו שהם "אוכלים אבר מן החי" - וכנגד זה לקה בזה שהתייעצו עליו להמיתו, והיתה עצה זו בשכם;

יוסף אמר שהם "חשודים על העריות", ולקה במעשה אשת פוטיפר - וזה שייך למאורע שהיה בשכם בעניני עריות, עיני דינה;

27. לו, ב.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

יוסף דיבר רעה באחיו שהם "מזלזלים" באחיהם ומתייחסים אליהם כעבדים, ולקה בזה שהוא עצמו נמכר לעבד - וזה שייך לזה שבשכם היה ענין של זלזול ופחיתות במלכות בית דוד (על ידי ירבעם שמזרע יוסף).

וזו איפוא כוונת רש"י, ששכם נחשבת "מקום מוכן לפורעניות" עבור יוסף - כמוודגש במאורעות שאירעו בה המקבילים לאותם ענינים שלקה בהם יוסף;

אבל אין בזה כדי לקבוע את שכם כמקום שלילי ביחס לכלל ישראל - שהרי היו בשכם גם מאורעות טובים וחשובים בתולדות עם ישראל, ודו"ק.

(חלק טו - וישב ג)

וַיֹּאמֶר מֶה הָעֶרְבוֹן אֲשֶׁר אַתָּן לָךְ וְתֹאמַר חֲתֻמָּךְ
וּפְתִילְךָ וּמִטְךָ אֲשֶׁר בְּיָדְךָ וַיֵּתֶן לָהּ וַיָּבֵא אֵלֶיהָ
וַתִּגְדֹּר לוֹ" (לה, יח)

-רש"י-

חותמך ופתילך - עזקתך ושושיפך;
טבעת שאתה חותם בה, ושמלתך שאתה
מתכסה בה:

תמר ביקשה מיהודה עירבון; "ויאמר (יהודה) מה הערבון אשר אתן לך - ותאמר (תמר) חותמך ופתילך ומטך אשר בידך וגו'".

והנה, "מטך אשר בידך" אינו זקוק לפירוש מיוחד - אך לגבי "חותמך ופתילך" מצינו חילוקי דעות במפרשים:

יש מפרשים תיבות אלו כמשמען הרגיל - "חותמך" הוא חותם שחותמים בו על חפצים, ואילו "פתיל" הוא חוט. וכן מבואר מלשון תרגום יונתן בן עוזיאל: "סיטומתך וחוטניך" - ש"סיטומתא" היינו "חותם"²⁸, ו"חוט" היינו כפשוטו. ובחזקוני פירש יותר, ששני אלו היה יהודה זקוק להם בעת גזיזת הצאן: "חותמך - לחתום הקשרים של צמר, פתילך - לקשור הצמר"; ויש שפירשו, שה"פתיל" היינו חוט (או חבל) שחוגרים על המתניים ("גארטעל"), וכן כתב הרשב"ם: "אזור".

28. ראה ב"מ עד, א וברש"י שם.

אמנם בתרגום אונקלוס תרגם: "עזקתך ושושיפך". ומביאו רש"י בפירושו, ומסביר הכוונה:

"טבעת שאתה חותם בה, ושמלתך שאתה מתכסה בה".

ולכאורה פירוש זה צריך ביאור (וכקושיית המפרשים) - מכיון שבכתוב נאמר "חותם" ו"פתיל", מנין לנו להעמיס כאן 'טבעת' ו'שמלה'? ולאידך גיסא: אם אכן כוונת הכתוב לטבעת ושמלה, למה לא אמר בפירושו: "טבעתך ושמלתך"?

יהודה ויותר על הציצית שלו?!

והנה, עיקר הקושי הוא בנוגע לפירוש תיבת "פתילך":

בנוגע ל"חותמך" - אפשר לפרש שכיון ובתוך הטבעת יש חותם שיהודה חותם בו (טבעת שאתה חותם בה), לכן נקראת הטבעת עצמה "חותם" על שם החותם שבה;

אך בנוגע ל"פתילך" קשה, כי אין סברא שבגד המכסה את גוף האדם ("שמלתך שאתה מתכסה בה") ייקרא על שם החוטים ("פתילים") שבו! ובלשון הרמב"ן: "איך תיקרא השמלה 'פתיל'?!"

ובאמת שרבים ממפרשי רש"י למדו, כי כוונתו ב"שמלה" היא לבגד מיוחד שמקיימים על ידו מצות ציצית, ו"על שם פתילי הציצית תיקרא השמלה פתיל"²⁹.

אך קשה להעמיס דבר זה בלשון רש"י הפשוטה והברורה - "שמלתך שאתה מתכסה בה", שאין בלשון זו שום רמז לפתילי הציצית!

29. לשון הרמב"ן. אלא שהרמב"ן עצמו דוחה פירוש זה, כי "חלילה שיקיים יהודה מצות ציצית ויזלזל בו לתת אותו בזימה"; ובמפרשי רש"י כתבו שאין בזה קושיא, עיין בדבריהם.

ומה שכתבו³⁰, שרש"י נתכוון בלשון זו ("שמלתך שאתה מתכסה בה") לרמוז ללשון הכתוב המדבר על הציצית³¹: "גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה" - קשה להולמו בדרך הפשט, כי³²:

(א) בכתוב שם לא נזכר כלל לשון "פתילים", אלא "גדילים" - ומעתה, אם באנו לומר שהלשון כאן מיוסדת בלשון הכתוב שם היה צריך לומר "גדילך" (ולא "פתילך").

(ב) הכתוב האמור הוא בספר דברים, וגם פרשת ציצית בכלל (שבה נזכר הלשון "פתיל תכלת") כתובה היא לראשונה בספר במדבר³³; ובכן, לא מסתבר כלל אשר רש"י יסתום "שמלתך שאתה מתכסה בה" - ויסמוך על התלמיד, שאוחז רק בספר בראשית, אשר יבין מעצמו לעשות 'גזירה שווה' בין לשונו כאן ללשון הכתוב לגבי ציצית שעדיין לא למד כלל!...

ועל כן נראה לומר וכפשטות הלשון, שהבגד המדובר כאן אינו שייך לענין הציצית; והדרא קושיא לדוכתא, מדוע ייקרא בגדו זה של יהודה בשם "פתילך"?

"וזאת ליהודה"

יש לומר בביאור הענין:

כאשר תמר מבקשת "ערבון" מיהודה, מובן שאין כוונתה לסתם חפצים הנמצאים אצלו (שיכול הוא למצוא תמורתם בנקל), אלא דוקא לדברים יקרים השייכים אליו באופן "אישי", וממילא יש וודאות שישוב בחזרה כדי לקחתם.

וזהו שביקשה ממנו את "חותמך" - ורש"י מפרש "טבעת שאתה חותם בה":

30. שפתי חכמים. ועוד.

31. תצא כב, יב.

32. ראה גם באר יצחק על רש"י.

33. ס"פ שלח.

תמר לא אמרה "טבעתך" - כי טבעת סתם אין בה חשיבות מיוחדת ו"אישית", אלא הדגישה "חותמך" - אותה טבעת שיש בתוכה את החותם המיוחד של יהודה, "שאתה חותם בה"³⁴, וממילא ברור שלא ישאיר יהודה טבעת "אישית" זו בידה של אשה זרה³⁵ וישוב בחזרה כדי לקחתה.

ובדרך זו יתבאר גם מדוע לא רצה רש"י לפרש "פתילך" כמשמעו הרגיל: חוט, "אזור" ("גארטעל") וכיו"ב - שהרי אין אלו חפצים יקרים ו"אישיים" כלל; אלא בהכרח לפרש שתמר ביקשה את בגדו ה"איש" של יהודה - "שמלתך שאתה מתכסה בה", ולכן נקטה בלשון "פתילך" דוקא, וכדלקמן.

"פתילך": בגד 'יהודי' מיוחד

ביאור הלשון "פתילך" יתבאר על פי מה שלמד התלמיד בדברי רש"י בסדרה קודמת - פרשת ויצא³⁶:

על דברי רחל "נפתולי אלקים נפתלתי עם אחותי .. ותקרא שמו נפתלי", מביא רש"י: "מנחם בן סרוק פירשו במחברת 'צמיד פתיל', חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים". והיינו, ש"פתיל" ענינו הוא חיבור, וכמו "צמיד פתיל"³⁷ שפירושו "לשון מחובר"³⁸, ו"נפתלתי" פירושו "נתחברתי".

ולכן ביקשה תמר מיהודה את "פתילך" - ולא אמרה "שמלתך":

34. ולהעיר שהרד"ק כתב "טבעת שחותמין בו", ואילו רש"י מדייק: "טבעת שאתה חותם בה".

35. ובפרט שחשבה "לזונה" - לח, טו.

36. ל, ח.

37. חוקת יט, טו.

38. רש"י שם.

תמר לא רצתה סתם שמלה ובגד, אלא "שמלתך שאתה מתכסה בה" - השמלה המיוחדת שיהודה היה מתכסה בה מתוך חשיבותו כ"גדול שבשבטים" (ובדוגמת מה שמצינו בעש³⁹: "בגדי עשו בנה הגדול החמודות").

ועל דרך "מטך אשר בידך", שתמר ביקשה (לא סתם מטה, אלא) את המטה המיוחד ליהודה, שבו מתבטאת גבורתו המיוחדת⁴⁰. -

ולהדגיש זה אמרה הלשון "פתילך", מלשון חיבור - תמר ביקשה את השמלה המיוחדת שיש לה חיבור "אישי" עם יהודה וחשיבותו, "שמלתך שאתה מתכסה בה".

ולפי זה מיושבת בפשטות קושיית הרמב"ן: "ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה!" - כי יהודה נותר לבוש עם בגדים אחרים שהיו על גופו, וכל שנתן לה הוא את השמלה המיוחדת שהיתה לו בתור סימן לחשיבותו.

[ומה שהקשה עוד הרמב"ן, שבהמשך הענין נאמר "פתילים" לשון רבים - "הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה האלה"⁴¹ - ואיך תיקרא שמלה אחת בלשון רבים? הנה כבר יישב הרד"ק, שבגדים מסוג זה "היו נעשים על תכונת שנים או יותר", ולכן נקראו בלשון רבים].

(חלק טו - וישב ה)

39. תולדות כז, טו.

40. ראה רמב"ן, בחיי וספורנו כאן.

41. לח, כה.

לעילוי נשמת

**הרה"ח ר' אהרן
ב"ר ירחמיאל ע"ה
רוזנטל
נלב"ע ז' אלול תשנ"ב**

✱

**וזוגתו מרת
פריידא רבקה
ב"ר ישראל אריה ע"ה
נלב"ע כ"ב כסלו תשס"א**

✱

תנצב"ה